

HAL
open science

Predhodna cenzura v Ilirskih provincah: Marmontova uprava

François Bouchard

► **To cite this version:**

François Bouchard. Predhodna cenzura v Ilirskih provincah: Marmontova uprava. Marijan Dovič. Slovenski literati in cesarska cenzura v dolgem 19. stoletju, Ljubljana, Studia Litteraria, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2023, 29 (29), Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU; ZRC SAZU, Založba ZRC, pp.103-116, 2023, Studia Litteraria, 978-961-05-0746-8. 10.3986/9789610507468_05 . hal-04171801

HAL Id: hal-04171801

<https://hal.science/hal-04171801>

Submitted on 26 Jul 2023

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Public Domain

Predhodna cenzura v Ilirskih provincah: Marmontova uprava

FRANÇOIS BOUCHARD

V PRVIH DNEH JUNIJA 1810 BARTOLOMEO Benincasa na poziv generalnega guvernerja Marmonta (»oseba, ki jo, poleg njegove naklonjenosti do mene, poznam po njegovi iskrenosti, veličini, svobodomiselnosti, iznajdljivosti in dobroti«)¹ odpotuje iz Milana v Ljubljano.² Iz previdnosti to stori še le potem, ko po zaprosilu dobi soglasje notranjega ministrstva Kraljevine Italije, v skladu s svojo predhodno zadolžitvijo vodje oddelka v javnem šolstvu, ki ga je med letoma 1806 in 1809 opravljal v Dalmatinskem šolskem uradu skupaj z Vincenzem Dandolom. Ker je Marmonta že spoznal med svojim bivanjem v Zadru, se Benincasa odpravi na Kranjsko z očitnim upanjem na ponovno delo v »javnem šolstvu«,³ vendar pa se znajde v Ljubljani z nazivom in nalogo generalnega cenzorja, zadolženega za preventivni nadzor nad tiskanim

¹ Pismo Luigiju Rossiju, vodji sektorja na notranjem ministrstvu v Milanu, z dne 1. junija 1810 (Biblioteca Estense di Modena, Autografoteca Campori, Bartolomeo Benincasa, f. 25).

² To poglavje je nastalo v okviru bilateralnega projekta PHC Proteus 2020-21 koda 44089QK in ARRSMS-BI-FR/20-21-PROTEUS-009, zahvaljujoč prispevku Ministrstva za Evropo in zunanje zadeve (MEAE) in Ministrstva za visoko šolstvo, raziskave in inovacije (MESRI).

³ V istem pismu Rossiju Benincasa poroča o svojem novem delovnem mestu z naslednjimi besedami: »Iz prijateljstva, spoštovanja in po dolžnosti vas seznanjam, da me je maršal, vojvoda dubrovniški, ob privolitvi vseh dobrih in modrih prijateljev in s soglasjem notranjega ministrstva s svojimi vztrajnimi in zavezujočimi zadnjimi potezami dokončno poklical k sebi v Ilirske province v vladno službo za javno šolstvo; sprejel sem in odpotujem v Ljubljano čez nekaj dni. Tam bom združil mnogo koristi, nadpovprečno plačo [...] in vse pomirjujoče zadoščenje v svoji duši ob osebi, ki jo poznam po njeni iskrenosti, izvrstnosti, svobodomiselnosti, iznajdljivosti in dobroti, poleg njene naklonjenosti do mene, dragocene razmere, ki se redkokdaj združijo v eno [...].« (Biblioteca Estense di Modena, Autografoteca Campori, Bartolomeo Benincasa, f. 25)

gradivom, gledališkimi repertoarji in za izdajanje uradnega lista *Télégraphe officiel* (prim. Bouchard 2020: 225–242, 232–237; Cuppo 1948: 300–309). Po neuspešnem poskusu tiskarja Giuseppeja Sardija, da bi ljubljansko tiskarno za izdajanje uradnega lista *Télégraphe officiel* postavil na zdrave temelje, preide novembra 1810 izdajanje lista v roke nekega Beaumesa, v zameno pa Benincasi dodelijo upravljanje javnih knjižnic, na katere pa bo, osebnemu trudu navkljub, le malo vplival zaradi umanjkanja pričakovanih sredstev.

Slika 1. Francoski maršal Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont (1774–1852), prvi guverner Ilirskih provinc (oktober 1809–februar 1811), kot ga je leta 1837 v olju upodobil Jean-Baptiste Paulin Guérin. Wikimedia.

Na gledališkem področju se v Ljubljani zelo trudi organizirati jesensko lirično sezono po Marmontovem okusu z uprizoritvama *Matrimonio segreto* Domenica Cimarose in *Convenienze tetrali* Pietra Guglielmija. Prav tako uredi nastope gledališke skupine nesrečnega vodje Francesca Rigollija na goriških in reških odrih, da bi nekako popravil njen polom zaradi neizvedenih, a obljubljenih nastopov v Dubrovniku, Šibeniku in Splitu. Ob tem se mora Benincasa soočiti z nenaklonjenostjo nekaterih predstavnikov uprave Provinc, ki odklanjajo složnejše sodelovanje, ne da bi jih zaradi tega sploh opomnil na meje njihovih pristojnosti. Zgleden primer takega obnašanja, formalno in distancirano vljud-

nega, je mladi intendant Lucien Arnault, ki mu v francosko pisanem pismu 24. avgusta 1810 sporoča:

Prejel sem vaše pismo z dne 22. avgusta. V skladu z odlokom Njegove ekscelence, ki uvaja splošno cenzuro, bom poskrbel, da boste dobili natančen seznam vseh del, ki so upravičena do predstavljanja v tržaških gledališčih. Kar pa zadeva upravo tega gledališča, skrb za pridobivanje osebja; kar zadeva porabo sredstev ter gospodarstvo in notranjo policijo te ustanove, mi je v čast pripomniti, da sem izključno odgovoren zanje in poročam samo Njegovi ekscelenci g. guvernerju. Vseeno sem vam zelo hvaležen za vaše zanimanje za to gledališče, kolikor mi bodo okoliščine dopuščale, bom poskrbel, da bo gospod guverner med svojim bivanjem v Trstu zadovoljen. (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 1, fasc. 91–100, f. 97)⁴

Nekoliko učinkovitejše sodelovanje na področju gledališča in tudi drugje mu zagotovi generalni komisar tržaške policije Di Lanzo. 18. avgusta istega leta mu komisar pošlje pismo s priloženim rokopisom neke komedije, ki »mi je bila predstavljena za odobritev njene uprizoritve«, in takoj za tem doda: »Moram vas, gospod, ob tem opozoriti, da ne priporočam njene uprizoritve v Trstu, saj mesto sestavlja prebivalstvo različnih religij in prepričan sem, da bi to delo vzbudilo (*sic*) nezadovoljstvo med prebivalstvom, saj imam v zvezi s tem nekaj indicev« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 1, fasc. 71–80, f. 79). V ohranjenih dokumentih naslov in avtor komedije nista navedena, vendar vse kaže, da po branju dela generalni cenzor previdnostno opozorilo komisarja vzame resno na znanje, čeprav ta ni navedel nobenega pojasnila o naravi indicev. Že 29. avgusta v osnutku odgovora iz Ljubljane, ki že po tonu izdaja cenzorjevo zaskrbljenost, Benincasa brez oklevanja soglaša z njegovo odločitvijo – »pritrjujem vaši modri presoji in ne vidim druge možnosti, kot da prepovem uprizoritev«, kar opravičuje z naslednjimi besedami:

⁴ V izvorniku: »J'ai reçu, Monsieur, votre lettre du 22 Août n° 60. Conformément à l'arrêté de S[on] Exc[ellence] qui établit une censure générale, j'aurai soin qu'il vous soit donné exactement participation de tous les ouvrages intitulés à être représentés sur les théâtres de Trieste. Mais quant à l'Administration de ce Théâtre, au soin de se procurer une Troupe; quant à l'emploi des fonds et à l'économie et Police intérieure de cet établissement, l'honneur de vous observer que j'en suis exclusivement chargé et n'en rends compte qu'à Son Exc[ellence] Mr le Gouverneur Gal. Je ne vous en suis pas moins très obligé de l'intérêt que vous prenez à ce théâtre, autant que me le permettront les circonstances j'aurai soin de faire en sorte, que Mr le Gouverneur Gal soit satisfait pendant son séjour à Trieste.«

Ob pravilnem razmisleku, ki ga podajate o naravi tržaškega občinstva, za nas tema, sploh tako obravnavana, v mestu, ki sprejema toliko različnih veroizpovedi, ni v skladu z duhom in načeli vlade. V komediji je mogoče zaslediti več neprimernih trenutkov, uporabljenih kot del dramaturške kompozicije; komedijo lahko razumemo prej kot parodijo, kot duhovno vajo, kot polemiko, kot zelo pobožno zabavo v oratoriju, ne pa kot gledališko predstavo: napisana je v slogu, ki ni niti poetičen niti prozaičen, temveč je zgolj neokusna umetelnost, ki ni v bistvu nič drugega kot oddaljen, neuspeh in neumesten ponaredek Corneillevega Polievkta. (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 1, fasc. 71–80, f. 78)

Čeprav nam delo ostaja neznano, s končno referenco na Corneillejevo tragedijo *Polyeucte martyr* lahko ugibamo, da gre za krščansko apologetiko z namero novačenja ali obrekovanja drugih verskih skupnosti, prisotnih na Tržaškem. Od tod verjetno izhaja odločitev za popolno prepoved njene javne uprizoritve, ne pa zaradi slabe kakovosti forme ali sloga, ki jo je zasledil generalni cenzor.

Benincasa izkaže podobno skrb do religiozne občutljivosti prebivalstva v primeru načrtovanega nagrobnega spomenika Winckelmannu, ki ga je Domenico Rossetti nameraval prvotno umestiti v katedralo sv. Justa v Trstu. Benincasa na občutljivost primera znova opozori komisar Di Lanzo, ki mu 19. novembra 1810 pošlje v vpogled *Program*, ki ga »odvetnik G. Rossetti [...] želi objaviti«,⁵ in prosi generalnega cenzorja, naj mu dovoli izraziti »pomislek, da ne bi bilo povsem primerno kar tako pustiti v prvem členu *Programa* zapis o nameri postavitve njegovega spomenika v Kapelici, imenovani tudi Kapelica cerkvene katedrale za relikvije sv. Justa« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 251–260, f. 256, odlomek v kurzivi je podčrtal Di Lanzo). Benincasa podpira Rossettijev projekt (»ne najdem nepravilnosti ali nevšečnosti v postavitvi spomenika v kapelico«), vendar sprejme sogovornikovo zadržanost in ga že 23. novembra izrecno vpraša po jasnejših pojasnilih: »Povejte, ali vaš pomislek zadeva reč samo ali zapisano razglasitev postavitve. Ko gre za prvo, vam bom podal svoje občutke, ko bom poznal vaš pomislek; če gre za drugo, se strinjam, da bi bila lahko taka razglasitev izpeljana pravilneje in jasneje« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 251–260, f. 255). Di Lanzo se na zahtevo hitro odzove 29. novembra. Sprva piše, kako je neskončno zadovoljen, da je tudi sogovornik naklonjen »nadvse hvalevrednemu« projektu, da se »v tem mestu postavi spomenik slovitemu Winckelmannu«, in nato dodaja:

⁵ Gre za Domenica Rossettija, ki je leta 1810 v Trstu res natisnil *Programma pel monumento sepolcrale da ergersi a Giovanni Winckelmann in Trieste*.

Vaši prošnji po pojasnitvi 1. člena odgovarjam, da je bila kapelica za relikvije zgrajena kot prostor za njihovo varstvo, in ker ima cerkev druga mesta, kjer bi lahko postavili spomenik, bi bilo po mojem mnenju potrebno ta člen spremeniti, tako zaradi same reči, ker je predlagano mesto namenjeno izključno hranjenju relikvij, kot zaradi izrečene namere, saj gre za prostor posebnega pobožnega pomena za tamkajšnje ljudstvo. (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 291–300, f. 294)

V naslednjem osnutku pisma, datiranem »Laybach 10. Dic. 1810«, je razvidno, da po prejetem odgovoru Benincasa soglašá z mnenjem generalnega komisarja in sklène, da ni mogoče postaviti v en sam prostor, še posebno ko gre za prostor čaščenja, dveh vrst relikvij: sakralnih, ki so predmet verskega čaščenja, ter posvetnih, ki so namenjene čaščenju spomina pomembnih oseb:

[...] opazka se mi zdi upravičena, če pomislim, da kapelica, namenjena ohranjanju svetih relikvij, lahko sprejema in razstavlja še druge, ki bi bile na voljo vernikom za ogled in čaščenje v svojih različnih in veličastnih podobah, ne da bi se pri tem mešale z drugimi vrstami relikvij, kot v primeru tega slavnega književnika.

Soglašam potemtakem, da se to kapelico izvzame tako, kot Vi trdite in predpostavljam, da bo spomenik ostal znotraj cerkve, na drugem, primernem mestu za njegovo hvalevredno postavitev. Vračam vam rokopis, kateremu sem v opombi dopisal svojo odobritev skupaj s pogoji za njegovo namestitve v Sv. Justu. (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 291–300, f. 292)

Tako kot v primeru cenzurirane komedije Benincasov ukrep meri predvsem v izogibanje kakršnega koli dejanja, ki bi ga lahko ena ali več verskih skupnosti, še posebno katoliška Cerkev, lahko dojela kot žaljivo. Cerkev vendarle še naprej ostaja pod dobrohotnim nadzorom, o čemer priča cenzorjev zelo premišljeni odziv na prošnjo učenjaka Francesca Marie Appendinija, tedanjega rektorja dubrovniškega liceja z dne 27. maja 1811. Rektorjeva prošnja zadeva že natisnjeni katekizem protireformacijskega jezuita Roberta Bellarmina, ki je bil preveden iz italijanščine v »ilirščino« in ki bi ga želel dubrovniški nadškof širiti »za namene svoje škofije.«⁶ V odgovoru z dne 3. julija 1811 se cenzor Benincasa, tedaj že pred svojim odhodom iz Provinc, opraviči, ker je zaradi neke »službene odsotnosti« in preverbe »omenjenega katekizma« pozen z odgovorom,

⁶ Uvodne besede pisma Francesca Appendinija se glasijo: »Tale msgr. nadškof je ponatisnil v ilirski jezik prevedeni Bellarminov nauk [*Dottrina cristiana breve composta per ordine di nostro signor papa Clemente VIII* (1621)] za rabo svoje škofije, njegov primerek prilagam, da bi pridobil dovoljenje za njegovo izdajo.« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 381–390, f. 382)

s katerim »se boste zagotovo strinjali pravilno in modro soglašali«. Da bi se zavaroval, Benincasa prehodi zgodovino vladnih ukrepov o tej zadevi, odkar je bil izdan »za rabo teh ljudstev mali katekizem, opremljen z ustreznimi cerkvenimi in vladnimi priglasitvami,« kot pomanjkljiv pa je bil zavrnen »prevod v ilirščino« in temu neuspehu ni sledil noben vnovičen poskus prevoda.⁷ »To bo treba nekega dne storiti,« v istem dopisu poudarja Benincasa, »tako za tem, ko bodo stvari ponovno stekle po ustaljenem toku: in tak prevod bo norma in bo oblikoval avtentično besedilo nauka«. V naslednjem koraku poudari minljivost besedila, katerega razširjanje upravičuje edino pomanjkanje uradne, s strani vlade odobrene verzije katekizma v »ilirščini«, ki pa je nedvomno ne gre zamenjati za delo, zvesto načelom Tridentinskega koncila. Da bi se izognil slehernemu dvomju, Benincasa veže svojo odobritev na črtanje nadškofovega predgovora, ki bi s svojo avtoriteto tvegala dodelitev pečata uradnosti katekizmu, ki je bil izrecno označen samo kot »dopolnilni«.⁸

Iz navedenega sledi, kot sami vidite, da prevedeni katekizem, ki ste mi ga poslali, resda izhaja iz povsem pravovernega izvornika, kot je Bellarminov, vendar lahko velja samo začasno, dokler se ne pojavi drugi. Zatorej izjavljam in uveljavljam svojo odločitev *ex officio* o tisku in distribuciji pod pogojem, da se iz novih primerkov odstrani predgovor monsinjorja nadškofa, s katerim ni nastal vtis, da ta katekizem služi in ostaja kot norma poučevanja krščanske doktrine, kar pa bi bilo nemogoče takoj po nastopu prevoda katekizma, predpisanega s strani vlade in od nje odobrenega. V nasprotnem primeru bi bilo kompromitirano naznanilo samega monsinjorja nadškofa. – Poleg omenjenih okoliščin

⁷ »Vlada Ilirskih provinc je nedavno izdala manjši katekizem, opremljen z ustreznimi cerkvenimi in vladnimi priglasitvami, za rabo teh ljudstev. V skladu z namero in ukazi vlade je bil naročen prevod v ilirščino, ki pa se ni izkazal za primernega (mislim po mnenju G. Pozze) tako jezikovno kot glede zvestobe izvorniku; rokopis je bil zato zavrnen. Po različnih pripetljajih in notranjih obratih je zadeva padla in se nato ni pojavila kakršna koli želja po novem prevodu.« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 311–320, f. 316) G. Pozza je brez dvoma dubrovniški plemič Niko Pucić.

⁸ Tu je treba dodati, da cenzor ni bil tako dlakocepski do vseh prelatov v provincah. Ko ga je 19. januarja 1811 škof Novigrada v Istri prek zastopnika Vergottinija (ob odsotnosti župana Angela Calafatija, ki je bil takrat v Parizu) prosil za »najvišje dovoljenje za tisk« neke svoje homilije in »okrožnice župnikom za javne pridige ob bližajočem se porodu Njenega veličanstva cesarice-kraljice«, je Benincasa 24. januarja odgovoril pritrdilno in še isti dan Marmontu posredoval prelatovo prošnjo, da »pošlje [pridigo] na prestol njegovega veličanstva cesarja in kralja« (»faire parvenir [l'homélie] jusqu'au Trône de Sa Majesté l'Empereur et Roi«). (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 331–340, ff. 331, 332 in 333)

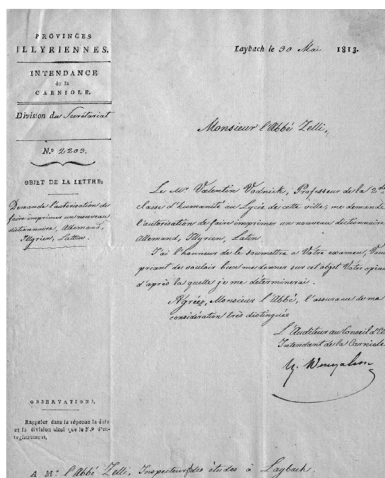
vam podam v premislek, g. velecejenji rektor, da so v tem katekizmu prisotne variacije, ki se več ne ujemajo z aktualnimi okoliščinami in s potrjenimi vladnimi odločbami, sprejetimi s strani Svetega sedeža. Zadošča, da omenim člene o *desetini, času poroke, nauku o vicah, po odrešenju* itd., a bi lahko prav tako govorila o rožnem vencu, o nečem povsem tujem katekizmu itd. – A to spreglejmo, ker je že tiskan, naj služi kot dopolnilo in naj se odstrani predgovor prelata. Tako je poročilo in mnenje, ki so ga izrazili različni cerkveni predstavniki, ne da bi kakor koli ošteli hvalevredno delo, temveč izključno iz obzira do zdajšnjih okoliščin. (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 311–320, f. 316)

Ilirskega katekizma zaradi pomanjkljivosti in netočnosti naj ne bi bilo mogoče uvrstiti v izbor *livres pour les écoles publiques*, v zbirko, za natis katere v pismu 18. oktobra 1810 Benincasa uradno zaprosi Marmonta po preverbi njene primernosti »za čimprejšnjo uporabo pri javnem pouku« (»à l'usage nécessaire le plus prompt de l'Instruction Publique«), čeprav med temi knjigami naletimo na »besedila [...] katekizmov, verskih, civilnih in podeželskih, v italijanščini, nemščini, kranjščini in ilirščini (vsa dela generalne cenzure)«; (»les textes [...] des Catéchismes, religieux, civil et rural, en italien, allemand, carniolien et illyrique (tous travaux de la Censure Générale)«; avtorizacijo tajnika generalnega guvernerja pridobi 20. oktobra (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 1, fasc. 211–220, ff. 213 in 217).

Po zgledu šolskih knjig, poslanih v ljubljansko tiskarno, Benincasa dovoli ravnatelju tržaške gimnazije, kanoniku Isaacu de Wollesu, ponatis dela *Grand Alphabet*, namenjenega mladini, pa tudi ponatis »Lhomondove *Francoške slovnice*, prevedene v italijanščino za uporabo pri javnem pouku v Ilirskih provincah« (»la *Grammaire française* de Lhomond traduite en italien pour le service de l'Instruction Publique dans les Provinces illyriennes«) (17. februar 1811, NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 1, fasc. 241–250, f. 250), obe izdani istega leta v Trstu ([de Walles] 1811). Leta 1811 delo *Éléments de la grammaire française* François Lhomonda (prva izdaja sega v leto 1780) prevede v »kranjščino« oziroma slovenščino Valentin Vodnik za uporabo v licejih Provinc (Vodnik 1811a); obenem Vodnik izda slovensko slovnico za osnovne šole (Vodnik 1811b), delo, ki se začne z odo »Ilirija oživljena« (prim. Perko 2019: 200–201).

30. maja 1813 intendant Kranjske piše generalnemu nadzorniku šolstva v Ilirskih provincah Rafaelu Zelliju: »Valentin Vodnik, profesor 2. razreda humanitete na gimnaziji tega mesta, me prosi za dovoljenje za natis novega nemškega, ilirskega, latinskega slovarja. / V čast mi je, da vam ga predložim v

pregled in vas lepo prosim, da mi podate svoje mnenje o tej temi, na podlagi katerega se bom odločil.«⁹ Zellijev odgovor je moral biti tako prepričljiv, da mu intendant odpiše že 11. junija, nekaj tednov pred padcem Provinc: »Pohvala, ki jo izražate o delu, ki bi ga profesor Vodnik rad tiskal, me prepriča, da moram avtorju izdati zaželeno pooblastilo. / Zato ga bo lahko dal natisniti v skladu z veljavnimi zakoni in predpisi.«¹⁰

Slika 2. Dopis Zelliju glede dovoljenja za natis Vodnikovega slovarja, 30. maj 1813. NUK, Ms 1467 Illyrica VII. Vodnikiana, Mapa 12, f. 25.

Za podobno vrsto knjig, kot so šolske, Benincasa dne 22. maja 1811 prejme prošnjo Sarchija, nadzornika za javne storitve na Tržaškem, naj mu odobri »pošiljanje posamičnih strani v tisku [...] namesto rokopisa [...] krajšega

⁹ V izvorniku: »Valentin Vodnik, Professeur de la 2de classe d'humanité au Lycée de cette ville, me demande l'autorisation de faire imprimer un nouveau dictionnaire Allemand, Illyrien, Latin. / J'ai l'honneur de le soumettre à votre examen, vous priant de vouloir bien me donner sur cet objet votre opinion d'après laquelle je me déterminerai.« (NUK Ms 1467 Illyrica VII. Vodnikiana, Mapa 12, f. 25)

¹⁰ V izvorniku: »L'éloge que vous me faites de l'ouvrage dont le Professeur Vodnik demande l'impression me détermine à donner à son auteur l'autorisation qu'il désire. / Il pourra donc le faire imprimer en se conformant aux lois et règlements établis.« (NUK Ms 1467 Illyrica V. Décrets, arrêtés, règlements, 1810–1814 (208) 2. del: 1812–1814, fasc. 183–191, fasc. ni oštevilčen)

eseja o osnovnem zemljepisu v italijanskih verzih«, ki ga sam pripravlja (Sarchi 1811). Cenzorjev odgovor 25. maja ni le pritrديلen, temveč v njem celo poučarja, da »odobrim ne le po dolžnosti, temveč iz hvaležnosti, da bomo lahko okusili kaj boljšega od trpkega in žaltavega [Clauda] Buffierja« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 371–380, f. 375 in 376), jezuitskega zgodovinarja in geografa, avtorja leta 1715 izdane *Géographie universelle en vers artificiels*. Pri drugi vrsti didaktične literature Benincasa 21. januarja 1811 soglašar z izdajo dela *Saggio sopra i doveri di un primo violino* (Scaramelli 1811), ki mu ga je 18. januarja poslal tržaški komisar. Vendar v odobritvi besedila (»nisem našel ničesar, kar bi oviralo njegov tisk in izdajo«) razkriva svojo pozornost do literarne razsežnosti dela: »Edina ustrezna oziroma nujna opazka knjižici bi bila, da tu in tam potrebuje več kot kak popravek, tako pri slovnici kot v slogu« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 321–330, f. 325).

Generalni cenzor ima opraviti tudi z znanstvenimi deli, med drugimi z delom *Osservazioni e riflessioni sulla scarlattina* Benedetta Frizzija (1811),¹¹ zdravnika, doma iz Ostiana pri Mantovi, ki se je izšolar na univerzi v Paviji. 18. februarja 1811 v pismu tržaškemu komisarju zapiše, da je prejel rokopis, ob tem pa dodaja:

Prilagam k rokopisu zaproseno dovoljenje za tisk, istočasno pa pohvalo učenjaškemu in iznajdljivemu delu; naprošam tudi g. generalnega komisarja, naj opomni avtorja na dolžnosti na podlagi vladnih uredb in primerek te tiskane knjižice pošlje v javne knjižnice Ljubljane, Zadra in Trsta ter licejem Ilirskih provinc. (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 341–350, f. 343).

Drugi zdravnik, Leonardo Vordoni, izvorno s Krfa, vendar živeč v Trstu od leta 1778,¹² se obrača nanj, da bi odobril posvetilo francoskega prevoda dela *Saggio di un metodo per formare dei buoni medici* (izdano pred tem leta 1808 v Padovi) maršalu Marmontu. Po prejemu pozitivnem mnenju glavnega kirurga Jeana-Françoisa Fabra (nameščenega v Ilirskih provincah v letih 1809–1811), Benincasa 9. avgusta soglašar, da bi bilo delo vredno posvetila generalnemu guvernerju, a izpostavi težavo, da je bil italijanski izvornik predhodno posvečen svétniku Giovanniju Scopoliju, generalnemu direktorju javnega šolstva Kraljevine Italije. Zato predlaga Marmontu izhod iz zagate tako: »ko avtorju vrnete rokopis, mu pišite tako pohvalno kot zahvalno pismo na splošno, brez navedbe

¹¹ Za B. Frizzija gl. Brignani in Bertolotti (ur.) 2009 ter Labrit 2017.

¹² Za Leonarda Vordonija gl. Raicich 2020.

posvetila« (»écrire à l'auteur, en lui rendant son manuscrit, une lettre d'éloge à la fois et de remerciement en termes généraux, sans faire mention de dédicace«, NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 1, fasc. 41–50, f. 42). Gre za diplomatsko rešitev, na katero se Vordoni odzove s prav tako diplomatsko izjavo z dne 30. avgusta, da se počuti »izredno počaščenega, da je Njegova visokost monsijor maršal vojvoda dubrovniški, generalni guverner, prebral mojo knjigo« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 1, fasc. 111–120, f. 118), ne da bi kakor koli omenil posvetilo ali izdajo francoskega prevoda svoje razprave.¹³

Ne glede na to, koliko je bil občutljiv za filološko-leksikografska vprašanja, si Benincasa že avgusta 1810 priskrbi slovar *Dizionario italiano, latino, illirico* Ardella Della Bella (Bouchard 2020: 119) pri založniku Antoniu Rosi iz Benetk. Tudi zato ni povsem nepripravljen na pismo generalnega upravnika Dubrovnika in Kotorja Ivana Dominika Garanjina (oziroma Giandomenica Garagnina) z dne 5. januarja 1811. V njem generalni upravnik najavlja, da »se je natis Italijansko-ilirsko-latinskega slovarja patra Stullija pod posrečenim pokroviteljstvom Njegove visokosti generalnega guvernerja zaključil«; kopijo slednjega prilaga v dveh zvezkih in prosi za »avtorizacijo k prodaji, da bodo lahko povrnjena sredstva, ki jih je blagajna posodila za tisk« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 341–350, f. 341). Cenzor v osnutku svojega odgovora 27. januarja 1811 pokaže, da razume, kaj je na kocki, saj gre za tretji in zadnji del *Vocabolario italiano-illirico-latino diviso in due tomi* Joakima Stullija (prim. Stulli 1810, prva dva dela sta bila izdana v Dubrovniku leta 1806 in Budimu leta 1801), dela, posvečenega Marmontu, ki je ta podvig podprl v času, ko je šolski urad vodil Vincenzo Dandolo. Benincasov odgovor se vije okoli dvojne koristi, ki ga prinaša delo tako »literarni republiki« kot blagajni – zaradi vnaprej plačanih sredstev, ki jih ni nakazal osebno Marmont, temveč državna blagajna.¹⁴

¹³ Kopija rokopisa prevoda se nahaja v »Archives et manuscrits de la Bibliothèque Interuniversitaire de Santé« v Parizu: *Essai d'une méthode pour former des bons médecins, proposée par Leonardo Vordoni*, Trieste, 1805, Ms 2024.

¹⁴ 27. januarja v odgovor pismu, h kateremu je bila priložena kopija slovarja, poslana Marmontu od Garagnina, generalni intendant Charles Redon de Belleville odredi, kako naj se izvrši poplačilo stroškov tiska: »Njegova ekselenca generalni guverner vas pooblašča, da zapadlih 3394 frankov izplačate iz sredstev za nabožna dela, pri čemer upoštevate potrebne ukrepe, da se ta predujem natančno povrne sproti iz prihodkov od prodaje izvodov, ki še ostanejo« (»Son Excellence Monsieur le Gouverneur Vous autorise à faire payer les 3394 Francs qui

Zahvaljujem se gospodu generalnemu upravitelju za poslani primerek; tako hvalevredno in koristno delo, povsem zasluženno počaščeno s posvetitvijo Njegovi visokosti gospodu generalnemu guvernerju, pozdravljam in z upravičenim zadovoljstvom ne le odobrim, temveč prav tako iskreno izražam željo po čim širši in dobičkonosni prodaji, tako za povračilo blagajni kot za izjemno korist, ki ga bo delo imelo za to ljudstvo in na sploh za literarno republiko. (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 2, fasc. 331–340, f. 340)

Iz ohranjene dokumentacije v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je razvidno, da je Benincaso oblast samo enkrat izrecno pozvala, naj ustavi izid kakega pisnega izdelka o določeni temi. To je bilo nekaj dni po njegovem prihodu, 18. julija 1810, ko ga upravitelj Gorenjske François Fargues pozove, naj prepreči izid časopisnih člankov o težavah s soljo v Ilirskih provincah (»arréage des sels dans les Provinces illyriennes«) znotraj ljubljanskega okrožja (»Cercle de Laybach«).¹⁵ Brez konteksta težko določimo, ali namig na *arréage* zadeva nezadostno proizvodnjo soli za domačo porabo Ilirskih provinc, potem ko so soline in gozdovi bivše beneške Istre ostale pod Kraljevino Italijo, ali Marmontovo odločitev, da se Osmanskemu cesarstvu prodajo »zaloge soli celotne Dalmacije« (Appolonio 1998: 50–51), s čimer bi ponovno napolnili blagajno. Benincasa se zahtevi prilagodi, kakor je razvidno iz skrbnega odgovora 20. julija, v katerem jasno zapiše, da je poskrbel za vse ukrepe, potrebne za izvedbo ukazov generalnega guvernerja.

restent dus sur les fonds des œuvres pies, en ayant soin de prendre les précautions nécessaires pour que cette avance soit exactement remboursée sur le produit des exemplaires qui restent encore, et à mesure qu'ils seront vendus«; nav. po Čosić 2015: 256).

¹⁵ Pismo Farguesa je napisano na papirju s pisemsko glavo »Intendance de la Haute Carniole«, datirano »Laybach le 19 Juillet 1810«: »N[jegova] e[kscelenca] generalni guverner je sporočil, da je več novinarjev v svoje liste vneslo članke, ki se nanašajo na zaostajanje soli v Ilirskih provincah, in mi naročil, naj poskrbim, da v prihodnje noben javni list, ki se tiska v času moje intendance, ne bo vseboval takih člankov. Prosimo, poskrbite, da v okviru ljubljanskega okrožja ne bo kršena volja Njegove eks-celence.« (»S. E. le Gouverneur général informé que plusieurs journalistes avaient inséré dans leurs feuilles des articles relatifs à l'arréage des sels dans les Provinces illyriennes, m'a chargé de tenir la main à ce qu'à l'avenir aucun papier public imprimé dans mon intendance ne contienne de pareils articles. / Je vous prie de veiller à ce que la volonté de S. E. ne soit point enfreinte dans l'étendue du cercle de Laybach« (NUK Ms 1467 Illyrica I. Mapa 1, fasc. 21–30, f. 28).

Benincasovo ilirsko obdobje, ki se je pričelo junija 1810, se zaključi julija naslednjega leta z imenovanjem Henrija Bertranda na mesto generalnega guvernerja 15. aprila. V pismu iz Ljubljane Giuseppeju Rangoneju z dne 17. julija 1811 Benincasa deli svoje začetne občutke; stari literat najprej zapiše, da »nič še ni odločeno«, nato pa nadaljuje z razmislekom o možnih razpletih:

Cesarski odlok z dne 15. aprila o novi organizaciji prelamlja, ukinja in uvaja globoke finančne reze. Nič ne velja in nič se ne stori brez odobritve Pariza. Če novi načrt javnega šolstva, ki so nam ga naročili, tu predstavimo in dobi pohvale in podporo, bo lahko tudi tam deležen priznanja cesarske univerze; Zelli in jaz bova ostala na istem, ne glede na razplet. Če se v mojem primeru to ne zgodi, bom ostal v Italiji, kamor sem v kratkem namenjen. (Biblioteca Comunale di Bologna, Carteggio Rangoni, Benincasa Bartolomeo a Rangoni Giuseppe, Cart. VI, 23)

Negotovosti se razjasnijo že 29. junija s prihodom Bertranda. Novi guverner resda opravlja enako funkcijo kot Marmont, vendar naleti na omejitve pristojnosti, čemur med drugim botruje ustanovitev Petit Conseil, v katerem Bertrand zaseda skupaj z generalnim upraviteljem Bellevillom in generalnim komisarjem za pravosodje Coffinhal-Dunoyerjem. Potem ko je 30. julija prijatelju Rangoneju napovedal skorajšnji odhod iz Ljubljane na dvomesečni dopust, Benincasa izrazi le malo upanja v svojo vrnitev v Province:

Ne da bi se zgubljal v podrobnostih, kar sramotnih za marsikoga, ne pa zame, naj vam za sedaj zadošča vedeti, da so mi odobrili dovoljenje za dvomesečno odsotnost (neplačano, saj se plača po novem liberalnem pravilu ustavi v času odsotnosti, četudi odobrene): in da nameravam že ta teden odpotovati v Benetke [...]. Glede vaše slutnje, bolj kot ne izraza prijateljstva, se po dobro pretehtanih trenutnih okoliščinah in po tem, kako se razpletajo stvari, nagibam k prepričanju [...], da ne bom niti ponovno poklican niti premeščen: to bom brez težav prebolel, čeprav izguba ni nezanemarljiva. Odšel bom domov, poslušal bom Milano, ki me nagovarja, in govoril Milanu, ki molči. Skratka, prepričan sem, da bom spisal še eno lepo in dobro poglavje svoje zgodbe, mogoče celo zadnje. – Morda se še kdaj vrnem, a o tem močno dvomim. Kar pojdi premagovat Angleže in polotoške sovražnike, a nikoli ne zanemari prijateljev in nikoli ne zakoplji svojih najljubših kot zeljnate glave. (Biblioteca Comunale di Bologna, Carteggio Rangoni, Benincasa Bartolomeo a Rangoni Giuseppe, Cart. VI, 24)

Kljub posmehljivo nagajivemu tonu zadnji stavek razkriva razočaranje nad Marmontom, tedaj že poveljnikom francoske vojske v Španiji in na Portugalskem. Benincasa se je medtem vrnil v Milano, kjer je ponovno pričel sodelovati s Francescom Pezzijem pri reviji *Poligrafo*, ki jo je slednji takrat urejal; podobno

je leta 1810 vodil *Corriere milanese*, pri katerem je Benincasa sodeloval le nekaj mesecev, tik pred odhodom na Kranjsko (prim. Chiancone 2014: 58–62, 78).

Iz italijanščine prevedel Jurij Verč

Viri

Biblioteca Comunale di Bologna:

Carteggio Rangoni, Benincasa Bartolomeo a Rangoni Giuseppe, Cart. VI

Biblioteca Estense di Modena:

Autografoteca Campori, Bartolomeo BENINCASA

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica:

Ms 1467 ILLYRICA I: Korespondenca ravnatelja glavne cenzure Ilirskih provinc Bartolomea Benincase

Ms 1467 ILLYRICA V. Décrets, arrêtés, réglements, 1810–1814 (208) 2. del: 1812–1814

Ms 1467 ILLYRICA VII: Vodnikiana (26, 1811–1813)

Literatura

APPOLONIO, ALMERIGO, 1998: Gli »anni difficili« delle Province illiriche (1809–1813). Dai documenti conservati nell'Archivio di Stato di Trieste. *Atti*, št. 28, str. 9–69.

BOUCHARD, FRANÇOIS, 2020: Bartolomeo Benincasa censore generale delle Province illiriche (1810–1811). *Acta Histriae* 28, št. 2, str. 225–242.

BRIGNANI, MARIDA, in MAURIZIO BERTOLOTTI (ur.), 2009: *Benedetto Frizzi: un illuminista ebreo nell'età dell'emancipazione*. Firenze: Giustina.

BUFFIER, CLAUDE, 1715: *Géographie universelle en vers artificiels, exposez dans toutes les méthodes différentes qui peuvent abréger l'étude & faciliter l'usage de cette science*. Pariz: François-Pierre Giffard.

CHIANCONE, CLAUDIO, 2014: *Francesco Pezzi. Un giornalista veneziano nella Milano di Stendhal*. Verona: QuiEdit.

CUPPO, ORESTE, 1948: Le traversie del tipografo Giuseppe Sardi. *Archeografo triestino* 4, št. 14–15, str. 299–309.

ČOSIĆ, VJEKOSLAV, 2015: *L'intérêt français pour la promotion des langues française et croate en Croatie et en France*. V: Jacques-Olivier Boudon (ur.): *Les Provinces illyriennes dans l'Europe napoléonienne*. Pariz: SPM. Str. 247–262.

- FRIZZI, BENEDETTO, 1811: *Osservazioni e riflessioni sulla scarlattina*. Trst: Besech.
- LABRIT, AUDE, 2017: *Bordeaux – Trieste : médecine et cosmopolitisme au XVIIIe siècle*. Bordeaux: Université Michel de Montaigne (disertacija).
- PERKO, GREGOR, 2019: Les dictionnaires et les manuels (de) français des XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles en Carniole. V: François Bouchard in Patrizia Farinelli (ur.): *Les régions slovènes entre XVIIIe et XIXe siècles*. Pariz: Le Manuscrit. Str. 191–207.
- RAICICH, FABIO, 2020: A 1782–1794 Sea Level Record at Trieste (Northern Adriatic). *History of Geo- and Space Sciences* 11, št. 1, str. 1–14.
- SARCHI, FRANCESCO FILIPPO, 1811: *Elementi di geografia moderna per uso de' giovanetti in versi rimati dell'avvocato Sarchi*. Trst.
- SCARAMELLI, GIUSEPPE, 1811: *Saggio sopra i doveri di un primo violino direttore d'orchestra di Giuseppe Scaramelli veneziano accademico filarmonico e primo violino direttore d'orchestra del teatro di Trieste*. Trst: G. Weis.
- STULLI, JOAKIM, 1810: *Vocabolario italiano-illirico-latino diviso in due tomi nei quali si contengono le frasi più usitate, più difficili, e più eleganti, i modi di dire, i proverbi ec. di tutte tre le lingue*. Dubrovnik: Antonio Martecchini.
- VODNIK, VALENTIN, 1811a: *Pismenost ali Gramatika sa Përve Shole*. Ljubljana: Leopold Eger.
- VODNIK, VALENTIN, 1811b: *Pozbétki gramatike to je Pismenosti franzoske gospoda Lhomonda Sa latinske franzoske shole v' Illirii*. Ljubljana: Janez Retzer.
- [DE WALLE, ISAAC], 1811: *Elementi della grammatica francese del sig. Lhomond professore emerito nell'università di Parigi esposti in italiano ad uso de' ginnasj nelle Provincie illiriche*. Trst: G. Weis.